

Reasumując, należy ocenić, że *Literární slovník severní Moravy a Slezska* wypełnił lukę, która od dawna istniała w biografistyce czeskiej. W pełni uzupełnił istniejące dotąd specjalistyczne słowniki biograficzne. Jest on bowiem bogatym źródłem informacji, podanej w sposób przejrzysty i umożliwiający dalsze studia nad daną osobą lub instytucją, zagadnieniem bądź rodzajem twórczości. Zarówno dobrze przemyślana strona techniczna, jak i merytoryczna stanowią o jego wartości i zasługują na podkreślenie. Można więc spodziewać się, że *Slovník...* będzie miał wielu odbiorców (nie tylko filologów i biografistów).

Anna Janik, Opole

**František Všetíčka, *Daleký dům. Životní příběh
Viktora Dyka*, Nakladatelství Tilia Šenov
u Ostravy, Ostrava 2001, 203 s.**

W badawczym dorobku Františka Všetíčky najważniejszą rolę odgrywają prace z zakresu teorii literatury, dotyczące struktury kompozycyjnej dzieł literackich: *Kompoziciana* (Bratislava 1986), gdzie analizie została poddana proza czeska i słowacka; *Stavba prózy* (Olomouc 1992), w której autor podejmuje tematykę kompozycyjnej struktury tekstu na przykładzie dzieł klasyków literatury rosyjskiej, oraz *Stavba básně* (Olomouc 1994), zawierająca analizy wybranych utworów wybitnych poetów czeskich¹. Wiele uwagi poświęcił on również literaturze dla dzieci i młodzieży² i twórczości wybranych czeskich literatów³.

Zainteresowanie Františka Všetíčky twórczością Viktora Dyka jest widoczne już w kilku jego wcześniejszych pracach (m. in. jeden z rozdziałów wspomnianej

¹ Všetíčka był też redaktorem zbioru analiz utworów Cervantesa, Máchy, Turgeniewa, Gorkiego i Kafki: *Čtení o kompozici. Sborník studií o kompoziční výstavbě prozaického díla*, Liberec 1969, a także wyboru *Kompozice prózy. Sborník sovětských prací z dvacátých let*, Praha 1971, do którego napisał również posłowie *Sovětská literární věda dvacátých let o kompozici prózy*.

² Najważniejszą pracą z tego zakresu jest *Čtyři hlasy. O kompoziční výstavbě poezie pro děti* (Ostrava 1989), ale równie cenna jest jego wcześniejsza monografia *Václav Říha* (Praha 1964), dotycząca Václava Tille (1867–1937), posługującego się pseudonimem Václav Říha i znanego przede wszystkim jako autora bajek i opracowań tego gatunku.

³ Prace: *Josef Štefan Kubín* (Praha 1980), dotycząca pisarza, którego twórczość inspirowana była folklorem i opowiadaniem ludowymi, *Jakub Arbes* (Praha 1993), ukazująca autora *Svatého Xaveriusa*.

Stavby básně został poświęcony literackim początkom Dyka). Wraz ze Stanisławą Jarosovą i Milanem Blahynką przygotował też zbiór korespondencji *V. Dyk, St. K. Neumann, Bratři Čapkové. Korespondence z let 1905–1918* (Praha 1962)⁴.

Na tle ukazanych powyżej kierunków zainteresowań badawczych Františka Všetického *Daleký dům* nawiązuje do widocznego w ostatnich pracach autora (np. w pochodzącej z 1995 roku pracy *Před branami Omegy*) zwrotu w kierunku beletrystyki. Omawiana pozycja bowiem nie jest typową monografią, ale stanowi powieść biograficzną o Viktorze Dyku. Taki sposób ukazania pisarza nie jest sposobem nowym, nasuwa się podobieństwo np. do książki Moniki Zgustovej *V rajské zahradě trpkých plodů. O životě a díle Bohumila Hrabala* (Praha 1997), nazywanej „téměř romanovým životopisem”. Mimo oczywistych różnic (związanych nie tylko z twórczością obu literatów, ale również z faktem, że Monika Zgustová знаła Hrabala osobiście, a czeski pisarz sam autoryzował tę pracę), obie pozycje mają podobną konstrukcję i założenia. Obie są też ciekawym, a zarazem bogatym obrazem postaci, której dotyczy.

František Všetický zajął się jedną z najwybitniejszych, a zarazem najbardziej wszechstronnych postaci literatury czeskiej. Dyk bowiem był poetą, dramaturgiem, powieściopisarzem, nowelistą, satyrykiem, tłumaczem, krytykiem i dziennikarzem, a jednocześnie działaczem politycznym więzionym przez władze austriackie, obrońcą myśli utworzenia samodzielnego państwa, później również posłem i senatorem. W swojej twórczości zabierał głos w sprawach społeczno-politycznych, kładąc szczególny nacisk na konieczność podjęcia przez Czechów wszelkich starań w celu utworzenia samodzielnego państwa.

Za swoją antyaustriacką działalność został czeski pisarz aresztowany, a następnie umieszczony w wiedeńskim więzieniu. Dla nas jest to tym ważniejsze, że właśnie moment aresztowania, a później pobyt w więzieniu Dyka wybrał Všetického jako płaszczyznę, wokół której ukazał jego postać.

Jedną z najważniejszych cech pracy Všetického jest fakt, iż całowitemu zatarciu uległy tutaj granice czasowe: terażniejszość (którą stanowi aresztowanie, a następnie pobyt w wiedeńskim więzieniu) przeplata się z przeszłością i – co ciekawe – przyszłością pisarza. To przeplatanie się płaszczyzn czasowych zostało dodatkowo powiązane ze wspaniałą, trochę tajemniczą poetyką snu, który jest tutaj zresztą bardzo ważnym elementem: staje się bowiem wspomnieniem autentycznych wydarzeń, a nie tylko sennym marzeniem.

Daleký dům został podzielony na 39 kilkunastonicowych rozdziałów, z których każdy, na bazie wskazanego w tytule wydarzenia z życia lub twórczości Viktora Dyka, nawiązuje do towarzyszących owemu wydarzeniu okoliczności. W ten sposób wspomniane tytuły rozdziałów stają się kluczem do odbioru omawianej

⁴ W zbiorze tym znalazły się tylko listy braci Čapkůw do Neumanna i Neumanna do Dyka, ale stanowi on swoisty dokument epoki oraz ukazuje rolę wymienionych autorów w życiu ówczesnego środowiska literackiego.

pracy Všetického. Według zawartych w tytułach nawiązań, przeplatające się rozdziały możemy uporządkować w następujących sześciu kategoriach:

1. Nawiązania do utworów Viktora Dyka:

- *Tajemná dobrodružství Alexeje Iványče Kozulinova* - nazwa rozdziału podobna do nazwy powieści Dyka, którą drukował czeski pisarz na łamach „Lidových novin” od 1.06.1915 r.; w niej w satyryczny sposób ukazał cesarską Austrię oraz panujące w niej stosunki. Rozdział jest swoistą próbą odpowiedzi na pytanie o przyczynę aresztowania pisarza.
- *Ranni ropucha* – wspominając sztukę *Ranni ropucha*, Všetického wspaniale ukazał grę słów, wykorzystywaną przez Dyka: Dyk podczas odwiedzin Hanuša Jelínka w więzieniu w obecności komisarza Bienerta (sic!) umówił się z przyjacielem, że w *Lumírze* nie zostanie wydrukowany nekrolog dotyczący śmierci cesarza Franciszka Józefa.
- *Ó kouzelníku, ukaž kouzlo své!* – rozdział przenosi czytelnika w przyszłość, do 31.12.1927 r., gdy wśród przyjaciół pisarz obchodzi swoje pięćdziesiąte urodziny, podczas których Vítězslav Nezval recytuje fragmenty tragikomedii Dyka *Kouzelník*.
- *Sen o Západu Slunce Léta Páně...* – pisząc o wierszu *Západ Slunce Léta Páně...*, wydanym w *Moderní revue* pod pseudonimem Viktor Souček, powrócił Všetického do literackich początków autora.
- *Marnosti* – rozdział ten nawiązuje do częstej u Dyka krytyki mentalności narodoj Czechów, ukazując pracę nad powstającym w więzieniu wierszem o tępych, zgodnym na wszystko mieszczaninie Mathieu.
- *Posel* – tytuł ten nawiązuje do dramatu Dyka *Posel*, ukazując tym samym krytykę czeskiej pasywności na przykładzie poety (później również polityka) Josefa Svatopluka Machara.
- *Veliký Mág* – to alegoryczny dramat V. Dyka, ukazujący na bazie mitów parabolę egzystencji współczesnego człowieka. Tutaj jednak „francouzským mágem” Dyk nazywa Baudelaire’a, którego *Kwiaty zła* przyjaciel Hanuš Jelínek posłał mu do więzienia.
- *Revoluční trilogie* – należy do dramatów historycznych. Opowiada bowiem o zmierzchu królestwa francuskiego i zwycięstwie rewolucji, ukazując konflikt między romantycznością a realizmem. W rozdziale tym czeski badacz opisuje sytuację, w której więźniowie dowiadują się o wybuchu rewolucji w Rosji.
- *Epizoda* – to nie tylko wspomnienie dramatu Dyka. Epizodem, zresztą dość znaczącym wśród więziennej nudy, staje się zorganizowana w tajemnicy przed strażnikami gra w szachy. Przy tej okazji wspomina Všetického zwyczaj pisarza z czasów wolności, kiedy to chodził do praskiej kawiarni Unionka, gdzie w każdy wtorek spotykali się szachiści.
- *Zapomětlivý* – w rozdziale tym czytelnik ma niepowtarzalną okazję śledzenia procesu tworzenia dramatu, kiedy podczas więziennej, bezsennej nocy powstaje plan utworu, później kilka notatek, a dopiero po nich dialogi. Mamy

też okazję obserwowania przygotowań do ukrywanej przed strażnikami, jakże ciekawej, premiery tegoż dramatu.

– *Země mluví* – to również nazwa jednego z najważniejszych utworów Dyka, w którym przebywający w więzieniu poeta we wzruszającej wypowiedzi matki (Ojczyzny) do syna (narodu) dał wyraz swemu patriotyzmowi oraz trosce o przyszłość⁵.

– *Zmoudření dona Quijota?* – utwór Cervantesa to jedna z najważniejszych inspiracji w twórczości V. Dyka. Rozdział ten ukazuje pisarza w chwili, gdy zostaje wypuszczony z więzienia i wraca pociągiem do Pragi, a obserwowany przez okno świat nasuwa mu wspomnienie błędnego rycerza. Zauważmy jednak, że w dramacie Dyka (w którego tytule nie ma znaku zapytania) Quijote siłą zmuszony przez przyjaciół do powrotu do domu traci sens życia i umiera⁶.

2. Nawiązania do wybitnych postaci literatury czeskiej:

– *Sen o Jiráskovi* – w rozdziale tym Všeticka, ukazując Dyka jako szkolnego ucznia, wspomina postać jego nauczyciela, a później długoletniego przyjaciela Aloisa Jiráska (1851–1930), jednego z najwybitniejszych pisarzy czeskich i wyróżniającą się postać ówczesnego życia literackiego.

– *Sen o Hlaváčkovi* – ukazuje dyskusję w redakcji „Moderní revue” nad zbiorem poezji Karla Hlaváčka (1874–1898) *Pozdě k ránu* (1896), w której brali udział Jiří Karásek, Hugo Kasterka, Miloš Marten, S. K. Neumann i V. Dyk.

– *Sen o Čechovi* – Všeticka, wspominając jednego z najwybitniejszych twórców czeskiej literatury Svatopluka Čecha (1846–1908), ukazuje niezwykłą atmosferę towarzyszącą pogrzebowi poety – uroczystości, której młody Dyk był obserwatorem.

– *Sen o Theerovi* – Otakar Theer (1880–1917) to główna postać związana z wystąpieniem czeskiej awangardy literackiej *Almanach na rok 1914* (1913), wydanym przy współpracy Otokara Fischera, braci Čápków i S. K. Neumanna. Rozdział ten jest wspomnieniem trwającej od 1900 roku przyjaźni Theera z Dykiem.

– *Sen o Medynii Głogowské* – nawiązując do tytułu utworu *Medynia Głogowská* (*Šípkový keř*, 1916), czeski badacz opowiada o związkach Dyka z literackimi początkami jego autora, Petra Kříčki (1884–1949), którego twórczość, zawierająca liczne odwołania do przyrody, ale i do chrześcijaństwa, jest nazywana „poezją prostoty i pokory”.

3. Nawiązania do postaci z ówczesnego życia kulturalnego:

⁵ Por. Viktor Dyk, *Mówi ziemia*, tłum. K. A. Jaworski, „Kultura i Życie” 1967, nr 9, s. 1.

⁶ Zwróćmy uwagę na ciekawą interpretację utworu Dyka w kategoriach dramatu filozoficznego, por. Maria Bobrownicka, *Mit Don Kichota w dramaturgii Viktora Dyka* [w:] *Literatury słowiańskie w okresie awangardowego przelomu*, praca zbiorowa pod red. Z. Niedzieli, Kraków 1979, s. 149–156.

- *Výlety Pana Broučka* – to wspomnienie kompozytora Leoše Janáčka, z którym Dyk miał współpracować przy libretcie do opery o panu Broučku, a którego w opowieści Všetička spotyka w chwili, gdy idzie na przesłuchanie.
- *Sen o Vlčkovi* – to z kolei nawiązanie do wizyty młodego Dyka w praskiej willi Osvěta, gdzie miała swą siedzibę redakcja czasopisma „Osvěta” i gdzie mieszkał jej redaktor, Václav Vlček.
- *Sen o Innemannovi* – natomiast ukazuje postać aktora Rudolfa Innemanna, który 14.11.1906 r. zagrał rolę sędziego Čapka w premierze *Epizody V. Dyka*.

4. Nawiązania do wydarzeń społeczno-politycznych:

- *Sen o omladinářích* – rozdział dotyczy działaczy Omladiny, politycznej organizacji młodzieży czeskiej z końca XIX wieku; młody Dyk miał okazję obserwowania nastrojów związanych z praskim procesem 68 przedstawicieli tejże organizacji, który odbył się 14.02.1894 r.
- *Sen o Fedoře* – w rozdziale tym badacz czeski wspomina czeską aktorkę Marię Pospíšilovą, która wśród niespokojnych nastrojów społecznych pragnie powrócić na scenę czeską (ze sceny niemieckiej), a okazją ku temu ma być rola Fedory, grana na deskach Teatru Narodowego w Pradze. Podczas przedstawienia młody Dyk obserwuje przyjęcie aktorki przez czeską publiczność.
- *Sen o roce 1897* – jesienią 1897 r. w Pradze odbyły się demonstracje antyniemieckie, które Dyk, młody student, bezpośrednio obserwował.
- *Sen o politicě* – ukazując rozmowę Dyka z Jiřím Machenem, wskazuje Všetička na najważniejsze zagadnienia społeczno-polityczne owych czasów.
- *Sen o válce* – w rozdziale tym zostały ukazane oczyma Dyka wydarzenia związane z początkiem wojny.

5. Nawiązania do osób, miejsc i wydarzeń ważnych w życiu osobistym Viktora Dyka oraz do jego literackich fascynacji:

- *Sen o Tondovi* – na bazie przypomnienia historii, związanej z kolegą z lat dzieciństwa, nasuwa się wspomnienie Mělníka, jednego z „domů” Dyka.
- *Sen o Zdence* – tytułowa Zdenka to przyszła żona Dyka, Zdenka Hásková, która wraz z gimnazjalistą Dykiem, występującym pod pseudonimem R. Vilde, ogląda premierę jego sztuki *Pomsta*.
- *Sen o Paříži* – w tym rozdziale Všetička powraca do 1909 roku i do literackich fascynacji Dyka. Ukazuje podróz pisarza do Paryża, podczas której podąża on śladami ukochanych autorów (Maupassanta, Balzaca).
- *Sen o Moréasovi* – przedstawia dyskusję nad poezją francuską, która miała miejsce w praskiej Unionce, a w której – oprócz Dyka – wzięli udział Karel Čapek, Prokop Miroslav Haškovec, Hanuš Jelínek, Arnošt Procházka.

6. Nawiązania do życia więziennego V. Dyka:

- *Odchod* – odejściem staje się tutaj wyjazd Dyka do wiedeńskiego więzienia, czyli opuszczenie Pragi, która była jego domem. Pojawiają się pytania „Toto bude nyní můj domov? Na týden? Na měsíc? Navždy?” (s. 30).

- *Premiéra* – natomiast przedstawia pierwsze chwile więźnia w jego nowej rzeczywistości, w jego nowym „domu”. Nasuwają się kolejne pytania: „Má stejné zvyky jako Praha, nebo je to tu jiné?”(s. 39).
- *Devátá noc* – ową dziewiątą nocą jest noc wigilijna, w samotności pisarz snuje refleksje nad lekturą, poszukując analogii między Cervantesem a Hugo.
- *Pan poslanec* – to spotkany na więziennym korytarzu poseł Karel Kramář, aresztowany pod zarzutem zdrady narodowej. W tych nietypowych okolicznościach Dyk i Kramář – mimo politycznych różnic – symbolicznie podają sobie dłonie.
- *Zlomek tragikomedie* – daje czytelnikowi okazję do przyjrzenia się przesłuchaniu Dyka przez Doktora Weissa.
- *Zcela vážný rozhovor* – alegoryczna w zamyśle pisarza rozmowa ma miejsce podczas przepisowego, więziennego spaceru. Dyk prowadzi ją z Prokopem Hantychem oraz z Karlem Štěpánkiem, odnosząc rzeczywistość literacką do ich obecnej sytuacji.
- *Zpěvy v bouři* – są metaforycznym ukazaniem więziennej codzienności, wśród której jako zwiastun wiosny pojawia się kos, ptasi śpiewak. Jego obecność wywołuje u Dyka refleksję nad podobieństwem ptasiego życia do losu więźniów politycznych.
- *Tisíc a jedna noc v kriminále* – tytułową 1001 noc w więzieniu spędza Václav Klofáč, polityk, któremu – pomimo uwięzienia go – sąd nie odebrał mandatu poselskiego. Jego więzienni przyjaciele, organizując obchody owego „święta”, mają nadzieję, że gdy zostanie zwolniony, będzie mógł zasiadać w nowo zwołanym parlamencie.
- *Holoubek Kuzma* – rozdział ten, ukazując kolejne przesłuchanie Dyka i kolejne pytania o jego utwór *Tajemná dobrodružství Alexeje Iványče Kozulinova*, staje się niejako ramą opowieści Všetički.

Jak widać z powyższego zestawienia, wyposażenie tytułów poszczególnych rozdziałów w funkcję odsyłacza do konkretnych wydarzeń pozwoliło Františkoví Všetičce na niezwykle bogate i wszechstronne ukazanie postaci Viktora Dyka. Omawiana praca bowiem nawiązuje do kluczowych wydarzeń z jego życia i twórczości: wspomina najważniejsze utwory ze zwróceniem uwagi na ulubione motywy, źródła inspiracji i czytelnicze zainteresowania, podkreśla fascynację literaturą francuską i pracę przekładową, zwraca uwagę na jakże ważne zaangażowanie Dyka w życie polityczne, wskazując odzwierciedlenie owego zainteresowania w twórczości. Jednocześnie książka Všetički daje ciekawy obraz ówczesnego środowiska literackiego, stając się tym samym nie tylko opowieścią o pisarzu, ale również o czasach, w których żył.

Tytułowym *Dalekim domem* jest w pracy Všetički Wiedeń (a dokładniej: wiedeńskie więzienie), jednak ważny u Dyka motyw domu jako miejsca zamieszkania nie został przez Všetičkę rozwinięty. Autor nie podkreślił roli Mělnika czy Pragi w życiu czeskiego pisarza, koncentrując się na Wiedniu, w którym odgrywa

się wskazany w dalszej części tytułu *Životní příběh Viktora Dyka*. Jednak dzięki temu praca Všetického staje się zachętą do dalszych, samodzielnych poszukiwań.

Analizując omawianą pracę należy jednak pamiętać, że jest ona nietypową monografią, co daje autorowi pewną dowolność i usprawiedliwia wyekspozowanie jednych elementów, a pominięcie innych⁷.

W związku z dużą wszechstronnością w ukazaniu postaci pisarza, omawiana praca czyni z niego postać żywą i ciekawą, stając się jednocześnie wspaniałym dopełnieniem lektury nieco już zapomnianych utworów Viktora Dyka.

Małgorzata Walczak, Opole

Konrad Włodarz, *Zachwyty dla cudowności życia. Witalistyczna poezja Jána Smreka, Fráni Šrámka i Jana Lajnerta, „Śląsk”, Katowice 2000, 239 s.*

Prezentowana praca ukazuje wyodrębnienie się prądu witalizmu w poezji Słowian zachodnich w oparciu o twórczość Jána Smreka, przedstawiciela poezji słowackiej, Fráni Šrámka z Czech i Jana Lajnerta, poety łużyckiego. Autor skupia się przede wszystkim na analizie poezji wyżej wymienionych autorów. Ich twórczość została zanalizowana w obrębie trzech zasadniczych metodologii: francuskiej (choć autor nie wyjaśnia, jaki ma ona wpływ na omawiane zagadnienie), krytyce tematycznej oraz psychoanalizie freudowskiej i frommowskiej. Jako „uzupełnienie” metod wykorzystuje polski badacz hermeneutykę H. G. Gadamera.

Praca Konrada Włodarza składa się z pięciu zasadniczych części, poprzedzonych wprowadzeniem w problematykę, oraz z zakończenia i bibliografii, co wprowadza ład kompozycyjny. Pierwsza część pracy jest odwołaniem do koncepcji filozoficznych, wskazujących na idee witalistyczne. W dalszej jej części Autor opisuje motywy witalistyczne w literaturze. Porównuje witalizm z ekspresjonizmem, wskazując na wiele cech wspólnych dla obu kierunków, i pokrótce analizuje je w kontekście literatur słowiańskich (w tym także o ciekawsze literatury bułgarskiej). Jednak głównym punktem zainteresowania Autora jest twórczość poetów z trzech krajów: Jána Smreka ze Słowacji, Fráni Šrámka z Czech i Jana Lajnerta z Łużyc.

⁷ Np. wśród najważniejszych utworów Dyka nie została wspomniana nowela *Krysař*, choć jako nawiązanie do niej możemy potraktować rozdział *Veliký Mág*, wskazujący na częsty u Dyka motyw magii (*kouzelník, mág*), gdyż magiczny jest również instrument, przy użyciu którego szcurołap wyprowadza gryzonie, a następnie mieszkańców Hammeln.